

ГУМАНІСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ПІСЛЯДИПЛОМНОГО НАВЧАННЯ

У статті розкривається значення, роль і специфіка організації різних видів самостійної роботи педагогів у процесі післядипломного навчання в умовах гуманізації освіти. Проаналізовано різні трактування поняття “самостійна робота” та особливості організації й керівництва нею у процесі навчання дорослих на засадах гуманістичного підходу.

Ключові слова: гуманістичний підхід, самостійна робота, процес післядипломного навчання, самостійність, самоосвіта, гуманізація освіти.

Перебудова післядипломної педагогічної освіти, перехід до нових демократичних відносин у суспільстві робить актуальним проблему організації педагогічного процесу в умовах післядипломного навчання, спираючись на гуманістичні ідеали цього процесу.

За останні десятиріччя післядипломна педагогічна освіта суттєво змінилася. На зміну застарілій традиційній системі приходять нова модель навчання, заснована на гуманістичних положеннях взаємодії викладача з дорослими учнями, за якої кожен педагог є активним учасником процесу післядипломного навчання. У центрі навчального процесу – співробітництво, діалог, розвиток кожної особистості, стимулювання її здатності до самоосвіти та самонавчання. Актуальність дослідження полягає в тому, що на сьогодні суспільству необхідні фахівці, здатні оперативно приймати нестандартні рішення, діяти творчо, самостійно здобувати знання впродовж усього життя.

На нашу думку, максимальному розкриттю потенціалу кожної людини, підготовці її до постійного вдосконалення, саморозвитку й самореалізації сприяє залучення педагогічних працівників до різних видів самостійної роботи на курсах підвищення кваліфікації. Вищезазначене вимагає перебудови процесу навчання дорослих: збільшення кількості годин на самостійну роботу слухачів, пошуку ефективних шляхів удосконалення післядипломного навчання, розроблення нових форм і методів взаємодії викладача й педагога тощо. Звідси випливає, що сучасний стан розвитку післядипломної освіти педагогічних працівників потребує перебудови процесу навчання дорослих і вирішення пріоритетних завдань, а саме:

- розвиток активності, самостійності, творчих здібностей фахівців;
- постійне оновлення, підвищення рівня фахового зростання та коригування власної професійної діяльності;
- забезпечення держави висококваліфікованими фахівцями, вміння швидко адаптуватися до сучасних соціально-економічних змін;
- формування в педагогічних працівників здатності до неперервної самоосвітньої діяльності.

Виконання цих завдань вимагає пошуку ефективних шляхів удосконалення процесу післядипломного навчання, розроблення нових форм і методів взаємодії викладача та дорослого педагога.

Мета статті – розкрити значення, роль і специфіку організації різних видів самостійної роботи педагогів у процесі навчання на курсах підвищення кваліфікації в умовах гуманізації післядипломної освіти. Проаналізувати різні підходи щодо трактування поняття “самостійна робота” та особливості організації й керівництва нею в процесі навчання дорослих на засадах гуманістичного підходу.

Організація самостійної роботи є однією з найдавніших проблем педагогічної теорії й практики. На її значущість вказували класики педагогіки (А. Дістервег, Я. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, К. Ушинський). Цій проблемі приділяють увагу й сучасні науковці (А. Алексюк, С. Архангельський, В. Буряк, В. Загвязинський, В. Козаков, Н. Кузьміна, П. Підкасистий, Н. Сидорчук та ін.).

У працях зарубіжних і вітчизняних дослідників розглядаються різні наукові й методичні засади та форми самостійної роботи. Однак, незважаючи на широке коло досліджень, присвячених цій проблемі, виникає багато питань, які потребують нагального вирішення. На нашу думку, до них слід віднести специфіку організації й управління самостійною роботою слухачів і в процесі післядипломного навчання.

Самостійну роботу у процесі післядипломного навчання дорослих розглядаємо як складний, багатоаспектний процес, результативність якого визначається низкою чинників і умов (мотивація, набутий досвід, можливість, керівництво, потреби та інтереси педагога тощо), тому її організація має свою специфіку [8, с. 238].

На сьогодні педагогічна наука ще остаточно не визначилась із сутністю дефініції “самостійна робота”, а це ускладнює її організацію та керівництво в процесі навчання. Звідси виникає потреба в ґрунтовному дослідженні зазначеного поняття.

У сучасній психолого-педагогічній літературі відсутнє однозначне трактування поняття “самостійна робота” та досить часто воно ототожнюється з поняттями: “навчальне завдання”, “самостійна діяльність”, “самоосвіта”.

Зокрема, до сьогодні педагогічна наука ще остаточно не визначилась із сутністю дефініції “самостійна робота”, а це ускладнює організацію останньої. Звідси виникає потреба в ґрунтовному дослідженні зазначеного поняття. Офіційна українська педагогіка трактує самостійну роботу як “різні види індивідуальної та колективної навчальної діяльності школярів, яка здійснюється ними на навчальних заняттях або вдома за завданнями вчителя, під його керівництвом, однак без його безпосередньої участі”, – саме таке визначення подано в “Українському педагогічному словнику” за редакцією академіка С. Гончаренка [5, с. 297].

У педагогічних дослідженнях і словниках самостійна робота розглядається як *дидактична категорія*, дидактичний засіб навчання, за допомогою якого викладач організовує діяльність слухачів як на курсах, так і в міжкурсний період, як *метод навчання та самоосвіти форма організації*

самостійної роботи, як різноманітні *види індивідуальної та колективної навчальної діяльності*.

У Педагогічній енциклопедії самостійну роботу визначено як різноманітні види індивідуальної та колективної діяльності школярів, що здійснюється на класних і позакласних заняттях або вдома за завданнями без безпосередньої участі вчителя.

Г. Коджаспірова, О. Коджаспіров розглядають самостійну роботу як засіб формування мети когнітивних здібностей тих, хто навчається, їх готовність до неперервної самоосвіти [6, с. 256].

Переважає більшість науковців трактують самостійну роботу як особливий вид навчальної або пізнавальної діяльності учня, студента. В. Буряк, відомий дослідник проблеми, навіть визнає її вищою формою навчальної діяльності [3, с. 49]. П. Гальперін стверджує, що самостійна робота є рушійною силою навчального процесу [4, с. 82].

У своїх працях учені акцентують увагу на певних особливостях цієї діяльності. Вона є раціонально спланованою, організаційно та методично спрямованою (*В. Буримський*), виконується в розумовому плані й завершується у вигляді результатів, які можна перевірити: плану, звіту тощо (*М. Федоренко*), а також є невід'ємною умовою свідомого засвоєння знань на всіх стадіях (*Г. Гаврилова*). Самостійна навчально-пізнавальна діяльність може бути як індивідуальна, так і групова (*Р. Нізамов*), вона має місце й на аудиторних заняттях, і в позааудиторний час (*Л. Деркач, Р. Нізамов, Ю. Палкін*).

Аналіз визначення "*самостійна робота*" свідчить, що в наукових джерелах останніх років, особлива увага приділялась найпростішим змістовим елементам цього поняття (більше 150). Подальший розгляд вихідних джерел дав можливість виокремити більше десяти стійких ознак обраної категорії, які не завжди чітко розмежовуються, а тому виокремимо лише пріоритетні тенденції: *один із видів навчальної діяльності* (А. Бурдін, Л. Деркач, Г. Романова та ін.); *пізнавальна діяльність* (В. Буринський, М. Данилов, Р. Нізамов); *метод навчання* (Ю. Бабанський, В. Бондаревський, І. Унт); *прийом навчання* (П. Гальперін, В. Ягупов); *організаційна форма навчальних занять* (Н. Ванжа, Г. Гаврилова, О. Ковальова та ін.); *спосіб самоосвіти* (В. Буряк, Ю. Палкін, Н. Сидорчук); *засіб засвоєння знань, набуття практичних умінь* (Т. Поротнікова, Г. Костюк, Н. Сидорчук); *засіб організації пізнання* (Н. Дидусь, О. Леонт'єв, Г. Сеїтова та ін.).

Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що виділене поняття належить до складних дидактичних категорій, вчені не мають єдиного погляду на це питання.

Залучення педагогів до самостійної діяльності є динамічним процесом, що передбачає професійно-практичну роботу слухача під керівництвом викладача, які взаємодіють у реальному освітньому просторі, встановлюючи між собою сприятливі умови для самостійних операцій, стикаючись зі зростаючим рівнем інтелектуальних запитів дорослих учнів, з одно-

го боку, і появою нових гуманістично-орієнтованих технологій у післядипломному навчанні, з іншого.

Самостійна робота – складне педагогічне явище, особлива форма навчальної діяльності, спрямована на формування самостійності та засвоєння дорослими учнями сукупності знань, умінь і навичок, що здійснюється за умови запровадження відповідної системи організації різних видів навчальних занять. Отже, самостійна діяльність має двоєдину мету: формування самостійності як риси особистості й залучення педагогів до самостійної творчої роботи.

На думку П. Кенкмана, освіті властиві такі функції: *соціальна* (відтворення соціальної структури суспільства); *професійна* (підготовка членів суспільства до виконання професійної діяльності); *розвивальна* (передавання знань і культури новим поколінням); *ідеологічна* (формування життєвої позиції).

На підставі означеного ми виокремлюємо такі основні функції самостійної роботи у процесі післядипломного навчання: *пізнавальну* (засвоєння знань з певної дисципліни), *самоосвітню* (формування вмінь і навичок самостійного оновлення та їх творчого застосування), *виховну* (формування самостійності як риси особистості), *коригувальну* (вміння вчасно коригувати свою діяльність), *прогностичну* (передбачення та оцінювання можливого результату).

Крім практичного спрямування самостійна робота виконує значну виховну функцію та особистісно зорієнтовану, адже вона формує самостійність не тільки як сукупність певних умінь і навичок, але й як рису характеру, яка відіграє істотну роль у структурі особистості сучасного спеціаліста (рис.).

Рис. Функції самостійної роботи у процесі післядипломного навчання (за Г. Назаренко)

На нашу думку, призначення самостійної роботи полягає у формуванні самостійності як особистісної риси та важливої професійної якості дорослої людини, суть якої полягає в уміннях систематизувати, планувати, контролювати й регулювати свою діяльність без допомоги або під контролем викладача.

Методологічною основою активізації самостійної пізнавальної діяльності людини є положення про те, що найінтенсивніший розвиток особистості відбувається у процесі самостійною пошукової роботи. Крім того, доведено, що тільки ті знання, які здобуваються самостійно завдяки власному досвіду й діям, є найміцнішими.

Самостійну навчально-пізнавальну роботу розглядаємо як різні види індивідуальної та колективної діяльності дорослих учнів, які здійснюються ними на заняттях або у міжкурсовий період у процесі виконання завдань викладача, під його керівництвом, але без його безпосередньої участі.

Як свідчить практика, у процесі післядипломного навчання самостійній пізнавальній діяльності педагогічних працівників часто мало відводиться часу. Проте, як у державних, так і в недержавних закладах освіти США навчальні плани на аудиторну роботу студентів денної форми навчання відводять від 20 до 35% загального навчального часу, а решту – на самостійну [10, с. 54].

Крім того, самостійна робота у процесі навчання дорослих потребує чіткої організації, планування, системи й певного керування (обсяг завдань, типи завдань, методичні рекомендації щодо їхнього виконання, аналіз передбачуваних труднощів, облік, перевірка й оцінювання виконаних робіт), що сприяє підвищенню якості навчального процесу, оскільки вона тісно пов'язана з багатьма функціями навчання дорослих педагогів різних за віком, досвідом, рівнем професіоналізму тощо.

Важливим завданням викладача післядипломного навчального закладу є правильна організація самостійної роботи слухачів, забезпечення умов успішного її перебігу, що передбачає не лише базові наукові знання, уміння педагогічно доцільно активізувати пізнавальні інтереси педагогів у процесі навчання.

Система керівництва індивідуальною самостійною роботою потребує чіткого планування, детального продумування її організації, безпосереднє або опосередковане керівництво з боку викладача, систематичного контролю за поетапним і кінцевим результатами, оперативного оприлюднення оцінки результатів і внесення відповідних коректив у її організацію.

Сучасний стан застосування різних видів самостійної роботи свідчить, що викладачі, які працюють у системі післядипломної освіти, мають певний досвід організації та керівництва самостійною роботою слухачів: розроблена тематика, обсяг і контрольні заходи; орієнтовна індивідуальна робота; засоби контролю, ураховуючи специфіку предмета, його складність, дидактичну спрямованість і специфіку навчання дорослих.

Оптимальні результати взаємодії викладачів з педагогами свідчать про те, що зміст робочих навчальних програм треба перебудувати так, щоб

самоосвітня діяльність слухачів становила основу навчального процесу, переглянути та скомпонувати зміст лекційного курсу, акцентуючи увагу на активних, інтерактивних методах навчання та визначення навчального матеріалу, який доцільно внести до тексту лекцій для самостійного опрацювання педагогами.

На нашу думку, лекція повинна передбачати провідні ідеї, найгостріші проблемні ключові питання, розглядати шляхи вирішення проблем сучасною наукою і практикою або нескладні для самостійного опрацювання педагогічними працівниками питання навчальної програми.

На практичних і семінарських заняттях доцільно пропонувати професійно спрямовані запитання та завдання, які потребують конкретних фахових знань і вмінь в органічній єдності теорії і практики, використання методів навчання, які сприяють формуванню творчого підходу, залучають їх до колективної та самостійної пізнавальної діяльності, дискусій тощо.

Організуючи самостійну роботу педагогів, передбачено забезпечення методичними рекомендаціями з вивчення усіх змістовних модулів у вигляді навчальних посібників, електронних варіантів, текстів лекцій, мультимедійних програм з фахових дисциплін; впровадження індивідуальних консультацій, бесід; поповнення читального залу навчально-методичною, науковою та фаховою літературою.

Таким чином, самостійна робота є завершальним етапом вирішення навчально-пізнавальних завдань, які розглядалися на лекціях, семінарських, практичних та які виносяться для самостійного опрацювання у міжкурсовий період. Адже знання можна вважати надбанням педагога тільки за умови, що він приклав для їх здобуття свої розумові та практичні зусилля. Самостійна робота сприяє формуванню у слухачів ініціативності, дисциплінованості, точності, почуття відповідальності, необхідних фахівцю в подальшому навчанні та професійній діяльності.

Висновки. Таким чином, крім практичного спрямування самостійна робота виконує різноманітні функції, адже вона формує самостійність не тільки як сукупність певних умінь і навичок, але й як рису характеру, яка відіграє істотну роль у структурі особистості сучасного фахівця.

Ми вважаємо, що самостійна робота адаптує навчальну діяльність на курсах підвищення кваліфікації до реальних педагогічних ситуацій через систему завдань з конкретної дисципліни, тобто реалізує завдання професіоналізації післядипломного навчання.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження вбачаємо в удосконаленні змісту навчально-методичного забезпечення педагогів, організації самостійної роботи педагогів з урахуванням набутого вітчизняного педагогічного досвіду вищих навчальних закладів.

Список використаної літератури

1. Алексюк А.М. Експериментальне впровадження технології модульної організації навчання у вищій школі (на прикладі гуманітарних предметів) / А.М. Алексюк // Проблеми вищої школи. – К. : Інститут системних досліджень освіти. – 2000. – № 79. – С. 3–6.